

Кудінова А.В.,
д.е.н., доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ У ТРАКТУВАННІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу однієї з основних глобальних проблем сьогодення – проблемі глобальної соціальної асиметрії та нерівності тощо з точки зору методології глобальної (міжнародної) політичної економії. Глобальна політична економія – відносно новий напрямок економічної науки (перші роботи з глобальної політичної економії з'явилися у 70-х рр. ХХ ст.). Незважаючи на відсутність єдиної методології, глобальна політекономія зарекомендувала себе як якісний, методологічно обґрунтований інструмент аналізу сучасних процесів. З одного боку, глобальна політекономія вивчає, як політика визначає розвиток подій у глобальній економіці і як глобальна економіка визначає політику [6, с.1]; з іншого – в глобальній політичній економії відбувається формування «еклектичної парадигми, що претендує на пояснення взаємодії внутрішньої та зовнішньої політики, національних та наднаціональних рівнів прийняття політичних та економічних рішень, різних типів суб'єктів, що приймають такі рішення (коло яких не обмежено національними урядами» [11, с.61].*

***Ключові слова:** глобальна політична економія, глобальна нестабільність, глобальні трансформації, ядро і периферія світової економіки, глобальна нерівність.*

***Summary.** The article analyzes the problem of global social asymmetry and inequality. This is one of the main global problems of our time. The author uses the methodology of global (international) political economy.*

Global political economy - a relatively new direction of economic science (the first scientific work on global political economy appeared in the 70's of the XX century). Now there is no single methodology for global political economy. Nevertheless, it is increasingly use as a qualitative, methodologically sound tool for analyzing modern processes.

Because global political economy studies how politics determines the development of events in the global economy and how the global economy determines politics.

In addition, the global political economy is developing an «eclectic paradigm that claims to explain the interaction of domestic and foreign policies, national and supranational levels of political and economic decision-making, and the various types of actors that make such decisions (and this is not only national governments)»

***Key words:** global political economy, global instability, global transformations, core and periphery of the world economy, global inequality.*

Постановка проблеми. Якісні зміни в розвитку господарської практики (перехід до постіндустріальної моделі розвитку, трансформаційні зрушення в НТП, системні перетворення в енергетичній базі виробництва, соціалізація та екологізація глобальної економіки та ін.) та формування глобальної моделі економічного розвитку, яка базується не лише на постіндустріальній парадигмі, але і якісно новому рівні

інтернаціоналізації виробництва та обміну, диверсифікації форм інтеграційних та транснаціоналізаційних процесів, динамічному розвитку міжнародної інфраструктури, затвердженні універсальних стандартів життєдіяльності людини та формуванні інститутів глобального менеджменту, надали нового глобального виміру проблемам соціальної нерівності.

Економічна наука індустріальної доби виявляється неспроможною повністю відповісти на запити сьогодення. Сучасна методологія має ґрунтуватися на таких методологічних засадах, як синтез формаційної, цивілізаційної, системної парадигм, дослідження глобальних процесів з урахуванням суперечностей інтересів, цінностей, мотивів суб'єктів глобальної економіки, органічному поєднанні політики й економіки, використанні як дослідницького інструментарію економічних, неекономічних, нелінійних, емерджентних чинників, що дозволить ефективно проаналізувати та пояснити сучасні реалії, у тому числі обмеження, можливості та тренди у процесах глобальної соціальної нерівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міждисциплінарність предмету та методу глобальної політичної економії є її відмінною рисою, що підтверджується численними роботами її представників – Р.Гілпіна [4] (дослідження трансформації національних моделей економічних систем в умовах глобалізації та узгодження інтересів усіх суб'єктів глобальної економіки), Дж.Фрідена і Л.Лісі [2] (вивчення тенденцій розвитку міжнародних інтеграційних процесів та технологій участі в них держав на глобальному рівні), Р.Палана [7] (вивчення діалектики взаємозв'язку в умовах глобалізації держави, ТНК, капіталу), Т.Коха [1] (дослідження проблем управління глобальною економікою в період з 50-х рр. ХХ ст. до тепер), С.Гілла і Д.Лоу [3] (аналіз міжкраїнових аспектів економічної взаємодії, проблем глобального лідерства та глобальних соціальних асиметрій), Р.О'Брайана та М.Вільямса [5] (дослідження політекономічних аспектів глобалізації як «міксу» міжнародної, транснаціональної, офшорної, глобальної діяльності). Вітчизняна школа глобальної політекономії представлена в роботах О.Білоруса [9] (вивчення нових форм обміну та розподілу світового доданого продукту), Ю.Зайцева та В.Савчука [10] (дослідження соціально-економічних наслідків глобалізації для індивіда, суспільства, держави, світу), А.Філіпенка [12] (вивчення матеріальних умов, практики, фактів, нормативних положень, що характеризують сучасний світ) та інших.

На наш погляд, підкреслена «еклектичність» методології глобальної політичної економії дозволяє якісно проаналізувати мультиаспектність сучасних глобальних явищ, процесів, трендів, потенційних загроз та проблем.

Мета статті. Дослідження на основі методології глобальної політичної економії проблем глобального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Свого часу виникнення політичної економії було пов'язане з необхідністю вивчення економічних законів розвитку національного ринкового господарства в умовах формування індустріальної економіки – методологія та категоріальний апарат політекономії дозволяють виявити потенціал, рушійні сили індустріального способу виробництва, показати обмеження та перспективи одних економічних форм у порівнянні з іншими.

І хоча актуальність цих проблем лише посилюється, політична економія змушена розширювати поле дослідження, спиратися не на окрему національну економіку, а як об'єкт розглядати світове господарство. Перехід країн, що складають ядро світової економічної системи, до постіндустріальної моделі розвитку, зміна диспозиції людини в суспільному виробництві, пом'якшення суперечностей між працею та капіталом за рахунок функціонування інститутів соціальної відповідальності та соціальної конкуренції, актуалізація в умовах посилення наявних соціальних дисбалансів глобального масштабу ролі наднаціональних інститутів потребують політекономічних пояснень нового формату. Механістичне використання інструментарію класичної політекономії в умовах глобального розвитку, формальне «перенесення» об'єктивних для національної індустріальної економіки закономірностей та тенденцій функціонування економічної системи на глобальний рівень виявляється вкрай неефективним, тому принциповим є оновлення методології дослідження.

Незважаючи на «родинність» зв'язку класичної та глобальної політекономії, між ними є принципові відмінності, які обумовлені як відмінностями у предметі дослідження, так і відмінностями певних методологічних засад (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика «індустріальної» та глобальної політекономії

Класична економічна наука	Глобальна політекономія
Формаційна парадигма	Синтез формаційної, цивілізаційної та системної парадигм
Предмет: соціально-економічні відносини; алокація обмежених ресурсів та конкурентних цілей	Предмет: суспільно-економічний розвиток в умовах глобальних трансформацій
Переважання нормативних суджень на революційні зміни	Орієнтація нормативних суджень на еволюційні зміни
Аналіз природи, змісту відносин, економічних законів на національному рівні	Адекватне відображення чинного світогосподарського порядку з його пріоритетом цінностей, вектором міжнародних та національних інтересів
Об'єктний аналіз	Суб'єктно-об'єктний аналіз
Дослідження матеріального виробництва, визнання його примату в економіці	Дослідження суспільного виробництва, у якому домінує нематеріальне виробництво, сфера послуг

«Сталість» суб'єктів відносин у дослідженні економічних відносин	Вивчення глобальних процесів з урахуванням суперечності інтересів, цінностей, мотивів різних історико-конкретних типів соціумів
Акцентування уваги на класових суперечностях	Акцентування уваги на ролі суспільства
Аналіз економічних відносин переважно як антагоністичних	Аналіз економічних відносин як конфліктно-компромісних
Ігнорування «географічної обумовленості», ролі та місця простору	Дослідження мережево-просторових та просторово-часових зв'язків

Джерело: розроблено автором

При цьому актуальними залишаються універсальні елементи – продуктивні сили та виробничі відносини, хоча ринкові відносини в масштабі світового господарства та в умовах глобалізації проявляють себе інакше, ніж у межах національних економік.

Спільними лишаються й соціальні імперативи, що стосуються багатства та бідності, безробіття та зайнятості, рівного доступу до освіти, медичних послуг, культури. Нерівність в усіх формах є визначальною глобальною проблемою і все більш визначальною політичною проблемою нашого часу, що підкреслюється тими безпрецедентними процесами, що відбуваються сьогодні у світі – ВрЕХІТ, зростання популістських настроїв у різних країнах (США, Польща, Греція і т.д.), зростання випадків порушення міжнародного права (Росія, Сирія і т.ін.), гібридність військових конфліктів (Росія, Туреччина, Єгипет, Сирія і т.ін.), зростання кількості людей та цілих прошарків населення, які відчули негативні наслідки глобалізації і перебувають у «розгубленості» від її динаміки та всеохопного впливу. Проблеми обмеження ресурсів, їх відчуження мають вирішальне значення з точки зору перебігу та послідовності цих подій.

Глобальні політекономи, порівнюючи характер і темпи розвитку ядра та периферії міжнародної економічної системи, підкреслюють нерівномірність цих процесів та доводять її поглиблення: економіка розвинутих країн усе більш стає «невагомою» – зростає частка у ВВП нематеріальних галузей, змінюється структура вартості вироблених продуктів, більшість з яких пов'язана з інформатизацією, знаннями, патентами, технологіями; «полегшуються» організаційні структури компаній; при цьому світова периферія занадто повільно долучається до таких кардинальних змін, зберігаючи усі ознаки індустріальної, а іноді й доіндустріальної економіки [8].

Набуття інформацією статусу одного з ключових факторів суспільного виробництва, атомізація трудових операцій, переважання творчої праці, «розмивання» меж між часом дозвілля та робочим часом, перетворення робочої сили, її якості на чинник національної конкурентоспроможності начебто пом'якшили характер класових відносин. Практика соціального партнерства, посилення соціальних

взаємозв'язків всередині груп та між ними, усвідомлення важливості культури, інноваційної інфраструктури, освітньої сфери та інших складників інституціонального середовища сприяли гуманізації трудової діяльності, а трансформація відносин власності, поява її нових форм (наприклад, постакціонерної), специфіка креативної праці, винагорода за яку максимально індивідуалізується, зростаюче залучення «людського складника» у реалізацію функцій, притаманних власнику капіталу, «розмивання» класичних форм присвоєння засобів і результатів виробництва помітно соціалізували економіку.

Водночас, як зауважує А.Філіпенко, «невпинне зростання ТНК та глобально інтегрованих фінансових ринків ...відчутно послаблює економічну та політичну силу робітничого класу, веде до глибокого соціального розшарування в глобальному масштабі» [12, с. 39]. У відповідь на такі виклики суспільства розвинутих країн всіляко підвищують та деталізують вимоги до держави, її економічних, соціальних, технічних, організаційних функцій щодо підвищення рівня суспільного добробуту, удосконалення систем охорони здоров'я та освіти, збереження природних ресурсів та навколишнього середовища, доступу до благ суспільного прогресу і т.ін. Периферійна частина світу, навпаки, переживає етап певного послаблення принципу державного суверенітету, підпорядкування його транснаціональному капіталу, міжнародним інститутам та структурам інших держав. Усе це посилює асиметричність розподілу вигід та витрат, породжуваних процесами становлення глобальної господарської системи як між країнами, так і всередині країн, що розвиваються, продукує виникнення додаткової соціальної напруги в цих країнах, зумовлює ідеологічну й політичну боротьбу щодо доцільності та форм участі країн, що розвиваються, у процесах лібералізації торгівлі, руху капіталу, трудових ресурсів.

Нерозв'язання соціальних проблем С.Гілл пов'язує, по-перше, з політичною боротьбою за лідерство; по-друге, з корпоративно-приватним контролем цілих галузей у світових масштабах (фармацевтика, сільське господарство, медицина); по-третє, з «вимиванням» «соціального фонду» на периферії світової економічної системи [3].

Висновки. Сучасні зрушення та трансформації системи суспільного виробництва не розв'язали суперечностей соціально-економічного розвитку, обумовлених власне природою капіталістичної ринкової системи – між суспільним характером виробництва та приватним характером присвоєння його результатів; між обмеженими ресурсами та необмеженими потребами; між досягнутим рівнем концентрації виробництва та недостатньо розвинутою спеціалізацією; між ринковими та державними важелями регулювання економіки. Глобальна фаза розвитку оновила їх характер, виявившись на всіх фазах глобального відтворювального процесу. Зокрема, суперечності між глобальною експансією монополій та національними економічними інтересами, між

глобальним фінансово-олігархічним капіталом та немонополізованим сектором, між інтересами глобального капіталу та інтересами «глобального найманого робітника», між фінансовим спекулятивним капіталом та капіталом виробничої сфери, між глобалізацією та регіоналізацією господарської діяльності, між найбіднішими та найбагатшими представниками глобального соціуму.

Список використаних джерел

1. Cohn T. *Global Political Economy: Theory and Practice*: United States Edition. Pearson Education, 2004.
2. Frieden J.A., Lisa L.M. *International Political Economy: Global and Domestic Interactions*. // In *Political Science: State of the Discipline* ed. Ira Katzelson and Helen V. Milner, 118-46. New York: W. W. Norton, 2002.
3. Gill, S. & Law, D. *The Global Political Economy*. Brighton, 1988.
4. Gilpin R. *Global political economy : understanding the international economic order* / R. Gilpin, J. M. Gilpin. – Princeton: Princeton University Press, 2001.
5. O'Brien R., Williams M. *Global Political Economy*: 2-nd edition. Palgrave, 2007.
6. Oatley T. *International Political Economy: Interest and Institutions in the Global Economy* (5 Edition). New York, Routledge, 2013.
7. Palan, R. *New Trends in Global Political Economy* // ed. By R. Palan. *Global Political Economy: Contemporary Theories*. London, 2000.
8. Ravenhill J. *Global Political Economy* / J. Ravenhill. – Oxford: Oxford University Press, 2011.
9. Билорус О.Г. Глобальная политэкономия. Миросистема глобализма как механизм империалистической интеграции // *Вопросы политической экономики*. – № 4 (9). – 2013. – С. 98-119.
10. Зайцев Ю.К. *Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень): навч. посіб.* / Ю.К.Зайцев, В.С.Савчук. – К. : КНЕУ, 2011.
11. Олейнов А. *Международная политэкономия: предмет и метод* // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2017. – №2. – С.54-64.
12. Філіпенко А. *Міжнародна політична економія – становлення парадигми* // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2012. – № 38. – С. 38-41.